
УДК 94(477.43)»1943/1944»

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2024.02.019>

Олександр КОМАРНИЦКИЙ
доктор історичних наук, професор,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1012-3683>

ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЙДОВИХ ГРУП УПА НА ТЕРИТОРІЇ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1943–1944 РР.

Анотація. Стаття присвячена вивченню рейдів відділів УПА на територію Кам'янець-Подільської області у 1943–1944 рр. та є частиною вектору досліджень масштабних рейдів по території Радянської України з метою розширення мережі груп УПА–Схід та підняття антибільшовицького повстання. Зважаючи на те, що в історіографії було відомо про наявність похідних груп, лише після доступу до архівів та оцифрування масиву документів і матеріалів стало можливим окреслити їхні масштаби, які виходили аж до м. Джанкой на півдні та р. Дон на сході. Більше того, тема національно-визвольного руху постійно дискредитувалась з боку рашистської пропаганди та їхніх агентів всередині України. Російсько-українська війна та перемоги українців у цій війні логічно підсилюють запит суспільства на дослідження проблематики визвольного руху.

Закономірно, що останнім часом істотно зростає кількість якісних досліджень з тематики, однією з причин є значна джерельна база та кількість наукових осередків. Заслужують уваги матеріали архіву ОУН, видання Літопису УПА, праці В. Горбатюка, Н. Мизака, П. Мірчука, І. Патриляка, В. Сергійчука, Л. Шанковського і багатьох інших авторів.

Такі напрацювання історіографії, помноженні на джерельний матеріал, дозволяють висвітлити масштаби рейдів відділів УПА, проаналізувати їхню мету, особливості організації, результати проведення.

Причини рейдів полягають у концепції ОУН щодо відновлення незалежності України в її етнічних кордонах та їхньої апробації після акту відновлення незалежності України 30 червня 1941 р. та перших похідних груп на схід. Така діяльність була ліквідована репресивними органами радянського союзу з переміщенням фронту на захід, тому після створення УПА керівництво

© Олександр Комарницький, 2024

ОУН повторює цю спробу. Кам'янець-Подільська область знаходилась одразу поблизу епіцентру діяльності ОУН в Галичині та Волині, через які проходили два великих маршрути. Завданнями похідних груп були розвідка, налагодження каналів зв'язку, підпільних квартир, вербування в лави УПА нових рекрутів, розвиток молодіжного руху, просвітницька діяльність як серед молоді, так і дорослого населення. Слід зауважити, що з самого початку рейдів від 1943 р. до квітня 1944 р. відділи УПА успішно вели боротьбу не лише проти нацистських окупаційних військ, а й проти радянських окупаційних військ. Рішенням Р. Шухевича в 1944 р. було створено Подільський крайовий провід у складі Тернопільського, Чортківського та Кам'янець-Подільських надрайонів.

Ключові слова: Рейди УПА, молодіжні групи, просвітницька робота, видавнича діяльність ОУН, УПА–Схід.

Oleksandr KOMARNITSKY

Doctor of History, Professor

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

Kamianets-Podilskyi, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1012-3683>

ACTIVITIES OF RAIDING GROUPS OF THE UIA IN THE TERRITORY OF THE KAMIANETS- PODILSKYI REGION IN 1943–1944

Abstract. The article is devoted to the study of raids by Ukrainian insurgent army (UIA) divisions on the territory of Kamianets-Podilskyi region in 1943–1944 and is part of the vector of research on large-scale raids on the territory of Soviet Ukraine with the aim of expanding the network of UIA-East groups and raising an anti-Bolshevik uprising. Considering the fact that in historiography it was known about the existence of derivative groups, only after accessing the archives and digitizing the array of documents and materials, it became possible to outline their scale, which reached as far as the town of Dzhankoy in the south and the Don River in the east. Moreover, the theme of the national liberation movement was constantly discredited by racist propaganda and their agents inside Ukraine. The Russian-Ukrainian war and the victories of the Ukrainians in this war logically strengthen society's demand for research into the problems of the liberation movement.

It is natural that recently the number of qualitative studies on the subject has increased significantly, one of the reasons is the significant source base and the number of scientific centres. Worthy of attention are the materials of the Organization of Ukrainian nationalists (OUN) archive, the edition of the Chronicle of the UIA, the works of V. Horbalyuk, N. Myzak, P. Mirchuk, I. Patrilyak, V. Serhiychuk, L. Shankovsky and many other authors.

Such developments of historiography, multiplied by the source material, make it possible to highlight the scale of the raids of the UIA departments, to analyse their purpose, organizational features, and the results of their conduct.

The reasons for the raids lie in the OUN's concept of restoring Ukraine's independence in its ethnic borders and their approbation after the act of restoring Ukraine's independence on June 30, 1941, and the first migration groups to the east. Such activities were eliminated by the repressive bodies of the Soviet Union with the movement of the front to the west, therefore, after the creation of the UIA, the leadership of the OUN repeated this attempt. Kamianets-Podilskyi region was located immediately near the epicenter of OUN activity in Halychyna and Volyn, through which two major routes passed. The tasks of the derivative groups were reconnaissance, establishment of communication channels, underground apartments, recruitment of new recruits into the ranks of the UIA, development of the youth movement, and educational activities among both the youth and the adult population. It should be noted that from the very beginning of the raids from 1943 to April 1944, the UIA units successfully fought not only against the Nazi occupation forces, but also against the Soviet occupation forces. By the decision of R. Shukhevich, in 1944, the Podilsk Regional District was created as part of the Ternopil, Chortkiv, and Kamianets-Podilsky Districts.

Keywords: UIA raids, youth groups, educational work, publishing activity of the OUN, UIA-East.

Постановка проблеми. Війна росії проти України спричинила переосмислення багатьох питань історії України та української державності в роки Другої світової війни. Як мінімум, починаючи з 2014 р. – часу початку військового протистояння з московитами, перемоги і поразки України дозволили відчутти ген козацького роду й переглянути чимало питань української історії, особливо тих, які стосуються імперської та радянської окупації. Гостро і важко але водночас впевнено і правильно розв'язуються проблеми декомунізації та деімперіалізації, статусу російської православної церкви, а також кристалізується державницька візія історії України. Окрема увага приділяється українському національно-визвольному руху та його особливостям. Серед іншого важливе місце займає боротьба ОУН та УПА, яку спочатку радянська влада, а потім рашистська пропагандистська машина намагалася скомпроментувати, обмежити її діяльність територією Західної України та представити її як злочинців в очах власного народу.

Державна політика України, суспільні практики, наукові студії, джерельна база дозволяють з року в рік досліджувати актуальні та вузькоспеціальні теми націоналістичного руху опору. До числа таких належать діяльність ОУН та УПА в радянській Україні. Сьогодні в науковому просторі наявні дисертаційні та монографічні дослідження про діяльність ОУН на території Сумської, Миколаївської області, що, у свою чергу, спонукає нас до висвітлення діяльності ОУН на території Кам'янець-Подільської області, яка розташовувалась одразу за р. Збруч та сполучала основні логістичні шляхи далі на схід.

Аналіз досліджень. Основну джерельну базу нашого дослідження складають видання «Нової серії Літопису УПА». У 2-му томі серед документів і матеріалів Української Повстанської Армії та її запілля, котрі вели боротьбу проти німецьких загарбників на території Волині й Полісся важливими для нашої статті є звіти про рейди відділів «Лева», «Енея», «Гордієнка». У 3-й книзі зібрані установчі документи і матеріали центрального комітету комуністичної партії (більшовиків) України про організацію боротьби з українським національно-визвольним рухом. Серед значної кількості документів корисним для нашої розвідки є постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про звернення «До учасників так званих «УПА» та «УНР». У 4-му томі висвітлено інформаційні документи боротьби ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МВД-КГБ проти УПА. У цій книзі нашу увагу привернув документ «Звітна доповідь Рівненського обкому КП (б) У і управління НКВС УРСР по Рівненській області про політичні і оперативні обставини, хід і результати боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН за період з лютого 1944 р. по 20 лютого 1945 р.». Також значний інформаційний потенціал для нашого дослідження ми використали з 8-го і 9-го тому «Нової серії Літопису УПА». Велика кількість опублікованих джерел містяться в працях В.Сергійчука (Сергійчук, 2005).

Серед надбань історіографії варто виділити наукову працю П. Мірчука «УПА 1942–1952 рр.» (Мірчук, 2001), у якій автор частково схарактеризував бойові дії групи «УПА–Південь» на території Правобережжя.

Цікавою для нашого дослідження є робота учасника повстанської армії Л. Шанковського, присвячена похідним групам ОУН (Шанковський, 1958). Заслугою автора є детальний опис бойових дій УПА на території Житомирщини і правобережної Київщини в 1943 р. Разом з тим, його дослідження не позбавлене деяких сумнівних тверджень стосовно історії організації «УПА–Південь».

Важливе значення мають також праці Н. Мизака та В. Горбатюка «За тебе, свята Україно. Кам'янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА» (Мизак, 2006).

Класичними для досліджень проблематики діяльності рейдових груп є праці Д. Веденєєва (Веденєєв, 2006), І. Патриляка (Патриляк, 2024), А. Кентія (Кентій, 1999).

Мета статті – висвітлити рейди відділів УПА територією Кам'янець-Подільської області у 1943–1944 рр., з'ясувати їхню мету, масштаби та особливості діяльності.

Виклад основного матеріалу. В ході нарад 1944 р., у розпал боротьби проти радянської влади, Р. Шухевич ухвалив рішення про підпільні кадри для нових умов боротьби. Зокрема, на базі Тернопільського та Кам'янець-Подільського обласних проводів ОУН було створено Подільський крайовий провід ОУН у складі трьох окружних проводів – Тернопільського, Чортківського та Кам'янець-Подільського (Марчук, Ліквідація).

Перед керівництвом Подільського крайового проводу постало завдання розгорнути активну підпільну роботу на територіях сусідніх Кам'янець-Подільської та Вінницької областей. Туди спрямовувалися найкращі кадри підпілля і значні технічні засоби. На сході підпільникам було вкрай важко діяти (Марчук, Ліквідація).

Потрібно сказати, що територія Кам'янець-Подільської області відіграла значну роль у стратегії головного проводу ОУН. Ще з 1941 р. нею проходили маршрути південної та середньої похідних груп ОУН. При цьому південна група мала вихідні рубежі у м. Дніпро та м. Джанкой (Похід).

Така діяльність ОУН виходила за межі їхньої стратегії щодо відновлення української державності, яка, власне, і була проголошена 30 червня 1941 р. та практично вимагала походу відділів ОУН на схід від р. Збруч.

Після серії успішних операцій, зокрема Проскурівсько-Чернівецької та Рівненсько-Луцької, весною 1944 р. Правобережжя повернулося під окупацію радянської влади. Єдиною силою, яка кинула виклик старому новому політичному режимові, був український національно-визвольний рух у вигляді підпілля ОУН і відділів УПА. Аналіз досліджень на розвідувальну тематику свідчить, що як і ОУН, так і керівництво СРСР вивчали один одного: з радянського боку за це відповідав 5 відділ (Веденєєв, 2007, с. 39). Вже в січні 1944 р. нарком держбезпеки УРСР С. Савченко та внутрішніх справ республіки В. Рясний направили обласним управлінням своїх відомств спільну директиву про необхідність активізації оперативної роботи проти українського національно-визвольного руху, начальникам УНКВС – УНКДБ Рівненської, Житомирської, Чернігівської, Вінницької, Кам'янець-Подільської областей пропонувалося особисто очолити агентурно-оперативну роботу щодо ОУН і УПА, спрямовану на якнайскоріше викриття і ліквідацію їхніх структур у своїх регіонах (Директива, 2007, с. 268-270).

Комуністичне керівництво вважало за доцільне залучити для боротьби з українськими повстанцями радянські партизанські загони. Про це свідчить «План ліквідації збройних формувань українських націоналістів», датований березнем 1944 р. за підписом першого секретаря ЦК КП(б)У М. Хрущова. В цьому контексті згадувалися партизанські загони Олексенка, Здухи, Кота, Міщенко, Нирка, Федорова, Кізя, загальною чисельністю до 8 тис. осіб. Так загін Кота мав вести боротьбу проти формувань українських повстанців на території Житомирської області, а загін Одухи – на півночі Кам'янець-Подільської. Передбачалося, що антиповстанські операції радянських партизанів мали відбуватися у взаємодії із НКВС та військами охорони тилу. На місцеві партійні комітети покладалося завдання матеріального забезпечення партизанських формувань [Вказівки, 2005, с. 403].

Крім матеріально-технічного забезпечення, партійні керівники мали й інші завдання. Ще в лютому 1944 р. політбюро ЦК КП(б)У зобов'язало Волинський, Рівненський, Вінницький, Житомирський, Кам'янець-Подільський обкоми поширити на теренах своїх областей текст широковідомого звернення

Президії Верховної ради УРСР і РНК СРСР «До всіх учасників УПА та УНР» із закликом У ньому учасників українського національно-визвольного руху закликали скласти зброю в обмін на амністію [Постанова, 2001, с. 79-80].

Проте головною силою, яка мала вести боротьбу проти відділів УПА, були війська НКВС. В лютому 1944 р. керівництво внутрішніх військ НКВС українського округу направило доповідну записку на ім'я начальника внутрішніх військ НКВС СРСР генерал-майора Шередези. В ній зазначалося про активізацію антирадянської діяльності УПА і подавалися прогнози про неминучість сутичок внутрішніх військ із численними, добре озброєними відділами українських повстанців, а також повідомлялося про диверсії на об'єктах радянської тилової інфраструктури. В документі вказувалося, що у боротьбі з повстанцями давалася взнаки недостатня мобільність сил НКВС. Виходячи з цього, у записці була викладена концепція діяльності «рухомих загонів», які мали б бути добре озброєними стрілецькою зброєю і оснащені легкою бронетехнікою. Вони повинні були слугувати засобом швидкого реагування на дії українських повстанців [Доповідна, 2005, с. 372-374].

Для УПА початок 1944 р. також позначений масштабними підготовчими заходами, спрямованими на посилення своїх позицій на теренах Правобережної України. Повстанська армія переживала структурну реорганізацію. Для дій у напрямку на схід від р. Збруч було заплановано утворити групи УПА–Південь і УПА–Схід. Процес їх формування досі повністю не з'ясований через суперечливість джерельних відомостей.

У повстанських документах група «УПА–Південь» згадується з кінця 1943 р. Сформована вона була, очевидно, на базі військової округи «Богун», котра діяла на території південної Волині. «УПА–Південь» мала поширювати свій вплив на територію південного Правобережжя, зокрема на Поділля. Тривалий час її командиром вважався О. Грабець – «Батько». Лише в 90-х рр. дослідники обґрунтували думку, що насправді цю посаду обіймав В. Кук, натомість О. Грабець був лише обласним провідником ОУН Вінниччини. Однак у джерелах немає даних, що свідчили б про існування в «УПА–Південь» крайового військового штабу і крайової команди. В наказах Головної команди УПА «УПА–Південь» фігурує нарівні з «УПА–Північ» та «УПА–Захід», які були повноцінними структурними одиницями [Наказ, 2007, с. 264].

Не менш заплутаним є питання про існування групи «УПА–Схід». За свідченням одного з високопоставлених командирів УПА Є. Басюка вона діяла з початку 1944 р. та її командиром був той самий В. Кук. Більше того, територією її діяльності нібито було все Правобережжя. Називалися навіть військові округи: Київська («Холодний Яр»), Вінницька, Кам'янець-Подільська. Говорячи про структуру УПА, Є. Басюк взагалі не згадував про «УПА–Південь», а військову округу «Богун» («Південь») вважав підпорядкованою «УПА–Північ» [Витяг, 2007, с. 119].

Після проходження фронту через Поділля на початку березня 1944 р. на територію Вінниччини рушив загін УПА невстановленої чисельності на чолі

з О. Грабцем. Повстанське угруповання було сформоване у лісах південної Тернопільщини з місцевих жителів. Через кілька днів після початку рейду повстанці зазнали поразки у бою з німецькими військами. Згодом чимало бійців і командирів самовільно відлучились від відділів й вирушили на північ (очевидно, в напрямку Волині). В розпорядженні О. Грабця залишилось до 130 осіб, з яких було сформовано одну сотню, командування та за яку взяв на себе відповідальність заступник сотенного командира «Шуляк», який мав досвід попереднього рейду на Поділля. Повстанці рухалися до Бруслинівського лісу на території Вінницької області. Наприкінці травня – на початку червня 1944 р. там зав'язалися бої між повстанцями і військами НКВС. Посадовці останнього відзвітували про перемогу над відділом «Шуляка» 5 червня і про знищення штабу О. Грабця 11 червня. Останній загинув у бою. Така ж доля спіткала сотенного «Шуляка». Повстанців, які вижили, очолив заступник О. Грабця під псевдонімом «Юра» [Кентій, 1999, с. 121].

Через деякий час повстанці знову почали підготовку до походу на Правобережжя. Полк «Мамая» мав відправитися у Кам'янець-Подільську область, полк «Вира» — у Вінницю, а полк «Панька» – в Київську. Однак у бою біля с. Залізниця Рівненської області полк «Мамая» був розбитий, чимало його вояків розбіглося, а командир загинув. Втім, поповнивши ряди новими бійцями, через деякий час полки розійшлися за призначенням [Звіт про бойову діяльність, 2006, с. 489-491].

На початку травня 1944 р. біля с. Стриган Славутського району один із полків з «Холодного Яру» зіткнувся із загоном радянських партизанів під командуванням Одухи, який, як ми зазначали, отримав завдання вести боротьбу з повстанцями. Партизанів підтримали війська НКВС та бронепοїзд. Повстанці, зазнавши втрат, відступили в напрямку с. Бридурин. Наступного дня на його околицях відбувся новий бій. Повстанці вийшли з бою і перейшли на територію Плужнянського району. Поразки зазнала частина Острозького куреня УПА [Мизак, 2006, с. 171].

Розглядаючи характер і форми бойових дій повстанців на території Поділля, слід відзначити певні моменти. Оцінивши становище в регіоні, повстанські командири розділяли свої відділи на невеликі групи, які швидко пересуваючись, намагалися побувати в якомога більшій кількості населених пунктів. Повстанці нападали на сільські ради, які, на їх переконання, були опорними пунктами радянського колоніального режиму, знищуючи документи. Вони винищували активних прихильників радянської влади і осіб, яких вважали агентами НКВС. Роззброювали бійців винищувальних батальйонів. У результаті, як повідомляв у своєму звіті О. Качан, на Поділлі були райони, «в яких сов. влада існувала тільки вдень» [Звітна доповідь, 2002, с. 319-331].

Характеризуючи пропагандистську діяльність повстанців, вважаємо за потрібне виокремити такі аспекти. Місцеве населення, знаходячись у скрутних матеріальних умовах, в значній частині вороже ставилось до радянської влади. На думку аналітиків українського національно-визвольного руху, на вивченій

ними території близько 30 % населення було прихильниками радянської влади, 40 % – політично нейтральних і 30 % прихильників українського національно-визвольного руху. Причинами невдоволення населення радянською владою виступали повна мобілізація чоловічого населення до Червоної армії, соціально-економічні труднощі, колгоспно-радгоспна система, яка не залишала селянам альтернативи примусовій мало оплачуваній праці, мобілізація людей на відбудову промисловості Донбасу. Краєни були розчарованими великими людськими втратами Червоної армії. Цікавим є той факт, що повстанські командири і підпільники ОУН, що побували на території великої України, відзначали там масові прояви антисемітизму серед місцевого населення [Військовий звіт, 2006, с. 425-426].

Такі дані розвідки позитивно сприймалися керівництвом ОУН та спонукали до масштабування визвольної боротьби на території на схід від р. Збруч. В планах оунівців важливим місцем було створення молодіжних організацій та налагодження видавничої діяльності.

Після невдалих спроб закріпитися на південному Правобережжі повстанці змушені були вдаватися до нової тактики, подібної до тієї, що мала місце на території східної Волині, Один із повстанських командирів, якому пощастило живим повернутися з весняно-літнього рейду 1944 р. на Поділля, О. Качан, звітуючи командуванню про результати діяльності повстанців, виклав деякі міркування стосовно оптимальних методів діяльності повстанських відділів у тій місцевості. На його думку, головними факторами, що створювали труднощі українським повстанцям на території великої України, була нестача місцевих продовольчих ресурсів, добре організована мережа агентури НКВС та майже повна відсутність боєздатного чоловічого населення, котре було мобілізоване до лав Червоної армії і не могло виступити мобілізаційним резервом УПА. Бралася до уваги і невелика лісистість, що обмежувала можливості створення баз для їх дислокації та відпочинку, лікування поранених і зберігання матеріальних запасів. Виходячи з вищезазначеного, О. Качан вважав, що найкращою формою діяльності УПА на території південного Правобережжя будуть рейди невеликих відділів (10–30 осіб), бажано кінноти, які б приходили з західноукраїнських земель. Однак взимку повстанські відділи мали б бути численнішими (в розмірах сотні), що дало б можливість під час простою блокувати села, не даючи можливість агентам НКВС повідомляти своє керівництво про наявність повстанців. Повстанський командир вважав безперспективною систематичну роботу на території великої України, населення якої не мало змоги організувати збройний опір радянському режимові та було лише об'єктом радянських репресій [Звіт з Східноукраїнських земель, 2006, с. 462-463].

Втілюючи в життя подібні настанови, повстанці, базуючись на території Рівненщини та Тернопільщини, здійснювали локальні вилазки на територію Кам'янець-Подільської області. Найбільша активність повстанців відзначалася НКВС на території Берездівського, Плужнянського, Славутського,

Базалійського, Теофіпольського, Сатанівського, Ляховецького, Смотрицького районів, які знаходились географічно неподалік від місць їх постійного розташування. Були спроби організації повстанських відділів і з числа місцевих жителів, які дезертирували з Червоної армії або раніше працювали в органах німецької адміністрації, і, побоюючись радянських репресій, вступили до лав УПА [Радіограма командира Тернопільського, 2002, с. 85]. Прикладом цього була берездівська сотня, очолена А. Гамулою-«Юренком». Вона розпочала свою діяльність на початку 1944 р., оперуючи на території Берездівського та Славутського, а також сусідніх районів Рівненщини. Навесні повстанці захопили райцентр Берездів і вивезли з нього обладнання місцевої друкарні та запаси паперу, потрібні для випуску пропагандистської літератури [Мизак, 2006, с. 171]. Очевидно, ця ж сотня 4 квітня 1944 р. з'явилася в с. Кілікіїв, уродженцем якого був її командир. Повстанці роззброїли керівництво сільської ради та колгоспу, а також екіпаж і охорону розташованого тут зламаного радянського літака. Останній пошкодили ще більше, і зняли з нього кулемети. Полонених відпустили, заявивши при цьому, що «...прийде час, і ви самі прийдете до нас» (Донесення).

Активні операції радянських силових структур проти українського національно-визвольного руху на території області розпочалися в травні 1944 р., коли відбулися описані раніше бої з відділами «УПА–Південь», що проходили рейдом через південно-східну Волинь на територію Вінниччини. Станом на 1 червня 1944 р. в оперативній розробці НКВС знаходилось 398 повстанців і підпільників, які діяли на території області. Однак того місяця відділи УПА в регіоні не виявляли особливої активності. Основні події, як ми описували, тоді розгорталися на території Вінниччини. За червень 1944 р. місцеве партійне керівництво відзвітувало перед Києвом про знищення шести формувань ОУН і УПА у Меджибізькому, Шепетівському, Орининському районах Кам'янець-Подільської області [Радіограма командира Житомирського, 2002, с. 156].

Радянська сторона організувала заходи протидії повстанцям. З цією метою було посилено оперативні групи НКВС у районах і сформовано винищувальні батальйони з місцевої молоді. Як і в інших районах Правобережжя, актуальною залишалась проблема мобільності сил радянського карально-репресивного апарату. Задля цього війська НКВС Кам'янець-Подільської області були посилені кавалерійським ескадроном, який мав оперативно переслідувати повстанців [Орієнтування, 2007, с. 275-293].

В той час в їх середовищі також вживалися організаційні заходи для подальшої боротьби. Влітку 1944 р. Я. Білінський сформував загін, який, базуючись на Тернопільщині, мав проводити рейди по території Кам'янець-Подільської області. Такі ж заходи здійснювалися й іншими відділами з «УПА–Південь» та «УПА–Захід» [Протокол допису Білінського, 2007, с. 204].

З середини осені 1944 р. боротьба УПА на Поділлі значно активізувалася. 21 жовтня того ж року (т.р.) у с. Залісся Дунаєвецького району відбувся бій між повстанцями та кінною групою винищувального батальйону. Мали місце

сутички і на півночі області. 30 жовтня т.р. відділ УПА чисельністю близько 50 осіб з'явився у с. Клепачі Славутського району, де його силами було знищено документи у сільраді, роззброєно бійців винищувального батальйону та дільничного міліціонера. Вони також вилучили товари з магазину «Сільпо» [Звіт про рейд відділу «Лева», 1999, с. 648-650].

Через деякий час Я. Білінський відбув до свого шефа по «УПА–Південь» П. Олійника-«Енея». Там він отримав наказ активізувати рейдову діяльність на території Поділля [Протокол допиту Я. Білінського від 16 січня 1945 р, 2007, с. 194-196]. 24 листопада 1944 р. повстанці організували засідку на автомобільному шляху Кам'янець-Подільський – Проскурів на території Чемеровецького району. Там було захоплено і розстріляно кількох високопосадовців проскурівського цукротресту [Звіт про політвиховну роботу, 1999, с. 373-383].

Активно діяли відділи УПА на території південно-східної Волині. 19 листопада 1944 р. в межах Старокостянтинівського району з'явився відділ УПА сотенного «Казаха» чисельністю 57 осіб. У селах Лашка, Немиренці повстанці заготовляли харчові продукти. 22 листопада 1944 р. у с. Киселі повстанці спалили документи в сільраді, вилучили майно голів її керівника і голови колгоспу. Для переслідування повстанців були вислані оперативні групи Грицівського, Старокостянтинівського, Полонського РВ НКВС і Шепетівського МВ НКВС і кавалерійський ескадрон запасної кавалерійської бригади. 22 листопада т.р. оперативна група Грицівського РВ НКВС мала сутичку з повстанцями. 24 листопада в Грицівському районі повстанці убили сержанта Червоної армії, що прибув на відпочинок. Наступного дня на Шепетівщині зник інспектор військкомату, що очевидно став жертвою повстанців. 26 листопада в с. Мальованці повстанці знищили документи сільради. Відділ в подальшому випав з поля зору карателів, мабуть, відступивши через Шепетівські ліси на Рівненщину [Звіт про політвиховну роботу, 1999, с. 366-373].

У середині листопада члени УПА діяли в Сатанівському районі сучасної Кам'янець-Подільської області. 14 листопада т.р. у поселенні Олександрівка відбулася перестрілка між повстанцями та бійцями батальйону аеродромного обслуговування. 16 листопада в селах Соломні та Гречанах повстанці роззброїли бійців винищувального батальйону і знищили будівлі сільрад. Внаслідок погоні НКВС кілька повстанців потрапили в полон [Звіт про діяльність, 1999, с. 356-363].

У грудні 1944 р. Я. Білінський отримав наказ від П. Олійника відправити всі наявні сили на територію великої (на схід від р. Збруч) України. На його виконання туди вирушили відділи «Нечая», «Голуба», «Могили». Дещо пізніше до них приєднався відділ «Запорожця». 21 грудня т.р. він у складі 130 осіб прибув у с. Сокиринці Чемеровецького району. Повстанці захопили колгоспних коней, однак у бою з військами НКВС зазнали поразки і змушені були відступити на Тернопільщину [Звіт про діяльність, 1999, с. 348-354].

Наприкінці 1944 р. за наказом П. Олійника на територію Вінниччини були спрямовані дві сотні УПА під орудою командира «Наливайка». Більшість особового складу були вихідцями з великої України, які свого часу емігрували з неї, рятуючись від радянських репресій, і вступили до лав УПА. 17 грудня т.р. повстанці в Орининському районі розгромили сільради, змусивши місцевих радянських активістів покинути район. Серед населення велась антирадянська пропаганда. 18 грудня в с. Привороття відбувся переможний бій відділу «Нечая» з військами НКВС. Двоє радянських розвідників потрапило в полон. На пошук повстанців було кинуте до 150 енкаведистів. 20 грудня т.р. у с. Слобідка Залісецька повстанці розгромили радянську групу, що складалась з бійців винищувального батальйону і вояків НКВС. 22 грудня відбувся бій біля с. Трибухівці. На другий день ще один бій відбувся у с. Рачинцях на Дунаєвеччині. Повстанці з перманентними боями рухались на схід. 29 грудня вони зіткнулися з оперативними групами НКВС Солобковецького і Віньковецького районів. Зазнавши втрат, упівці змушені були відмовитися від продовження рейду [Звіт про діяльність, 1999, с. 655-656].

27 грудня 1944 р. учасники руху Опору з'явилися у кількох селах Волочиського району, де розгромили декілька колгоспів, забрали коней, селянам роздали зерно [Мизак, 2006, с. 170]. 31 грудня т.р. біля хутора Косилова повстанці вступили в бій з групою НКВС, якій допомагали працівники МТС. Кілька трактористів стали жертвами повстанців [Інформативний, 2006, с. 500].

Наведені факти дають підстави зазначити, що протягом 1944 р. відділи УПА здійснили значну кількість локальних рейдів на території Кам'янець-Подільської області, яка, будучи західною окраїною південного Правобережжя, межувала з Тернопільською та Рівненською областями, що належали до основних осередків базування відділів УПА. Крім того, у деяких її місцевостях діяли відділи УПА, сформовані з місцевих противників радянського режиму та дезертирів Червоної армії. На території Південного Поділля активно діяв загін Я. Білінського. На теренах південно-східної Волині часто з'являлися відділи «УПА–Південь», що приходили з Рівненщини. Повстанці вели пропагандистську діяльність, винищували місцеву партійну номенклатуру і радянських активістів, громили сільради і колгоспи, роззброювали бійців винищувальних батальйонів. Піком активності повстанського руху в регіоні були останні місяці 1944 р.

Аналізуючи бойову діяльність рейдових відділів, слід відзначити, що вони пересуваючись місцевістю уникали великих боїв з радянськими силами, концентруючи зусилля на диверсійно-терористичних формах боротьби. В умовах сильно радянізованої території, добре налагодженої агентурної мережі НКВС повстанці часто демонстрували зразки високої конспіративної майстерності та хорошу маневровість, що дозволяли уникали небажаних сутичок з ворогом.

Характеризуючи особливості пропагандистської діяльності повстанців, оглянемо, перш за все, тогочасне загальне становище на Поділлі. Попри

великий урожай населення перебувало у скрутному матеріальному становищі. Особливо це стосувалося сільського населення, яке отримувало мізерну оплату трудоднів. Відчувався сильний податковий тиск на громадян. Бракувало також промислових товарів. Все це спричинило зростання симпатій до повстанців. Разом з тим, місцеве населення було залякане радянськими репресіями і вважало радянський режим непереможним. З іншого боку, подоляни були здивовані подальшою боротьбою повстанців і наявністю у них друкованих видань [Звіт про стан, 2006, с. 472].

Основні акценти повстанської пропаганди на території великої України в 1944 р. допомагає з'ясувати документ під назвою «Вказівки для військових політвиховників та пропагандистів української національної революції на середніх і східних українських землях», датований 12 червня 1944 р. Пропагандистам українського національно-визвольного руху у роботі з населенням рекомендувалося підкреслювати історичну спадкоємність визвольної боротьби українського народу за незалежність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Очевидно, що 1944 р. ознаменувався докорінною зміною військово-політичної ситуації на території всього регіону. Відновлення радянського режиму на території Правобережжя спричинило його зіткнення зі збройною силою українського національно-визвольного руху – Українською Повстанською армією. Командування національно-визвольного руху ставило перед собою завдання закріпитися в регіоні і розпочати підготовку до всезагального антирадянського збройного повстання, якому в документах повстанців було надано назву національної революції. З метою закріплення у Правобережжі командування УПА направило в регіон свої збройні загони.

Спроби повстанців закріпитися на території Кам'янець-Подільської області виявились не такими успішними як планувалося через протидію домінуючих сил радянського карально-репресивного апарату, недостатню підтримку місцевого населення, відсутність сильного українського національного підпілля, проблеми з матеріальним забезпеченням, відсутність мобілізаційного ресурсу в регіоні через мобілізацію населення до лав Червоної армії, та деякі інші причини.

Через невдалі спроби закріпитися у Правобережжі відділи УПА змушені були змінити тактику дій. Нова тактика полягала в перманентних рейдах відділів, які базувалися в Західній Україні. Зміст діяльності відділів УПА полягав у поєднанні бойової та пропагандистської діяльності. Повстанці проводили диверсійну діяльність на об'єктах радянської інфраструктури, основне вістря спрямовували на винищення місцевої партійної номенклатури та активних прихильників радянської влади, вилучення державного та колгоспного майна. Вони уникали великих боїв з радянськими силами.

Відкриття джерельної бази з проблематики, її оцифрування та доступ для користувачів відкривають можливості для детальнішого дослідження вузьких тем національно-визвольного руху 1920-1950-х рр., зокрема діяльності на території

радянської України, що є новим напрямом дослідження в історіографії, проте, актуальним. Для багатьох науковців така проблематика є цікавою та навіть пріоритетною, адже дослідження українського руху опору на території УРСР підсилюють як державницькі візії, так і дозволяють скласти повну картину та масштаби боротьби ОУН та УПА.

Література

1. Вказівки для військових політвиховників та пропагандистів української національної революції на осередніх і східних українських землях. Сергійчук В. Український здви́г: Наддніпрянщина. 1941–1955. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2005. С. 403–408.
2. Витяг з протоколу допиту Є. Басюка від 28–29 вересня 1944 р. Літопис УПА: Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 2007. №9. С. 111–136.
3. Веденєєв, Д., Биструхін, Г. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки: Монографія. Київ: К.І.С., 2007. 568 с.
4. Директива наркома держбезпеки УРСР С. Савченка і наркома внутрішніх справ УРСР В. Рясного начальникам обласних управлінь про активізацію оперативної роботи по лінії ОУН від 27 січня 1944 р. Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950). Київ: ПП Сергійчук М. І., 2007. 1, С. 268–270.
5. Доповідна записка начальника внутрішніх військ НКВС Українського округу генерал-майора Марченкова та начальника штабу полковника Брагіна про необхідність підготовки до збройних сутичок з українськими повстанцями в звільнених від гітлерівців регіонах. Сергійчук В. Український здви́г: Наддніпрянщина, 1941–1955. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2005. С. 372–374.
6. Донесення про напад повстанців на села Кілікіїв і Яблунівка Берездівського району. URL: http://www.oun-upa.org.ua/dokuments/sov_01.html.
7. Звіт про бойову діяльність Н. з'єднання. Літопис УПА: Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 2006. 8, С. 487–493.
8. Звіт про рейд відділу «Гордієнка». Літопис УПА: Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 1999. 2. С. 642–644.
9. Звіт про рейд відділу «Лева». Літопис УПА: Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 1999. 2. С. 648–650.
10. Звіт про політвиховну роботу у відділах групи «Еней» в грудні 1943 р. Літопис УПА: Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 1999. 2. С. 373–383.
11. Звіт про політвиховну роботу у відділах групи «Еней» в листопаді 1943 р. Літопис УПА: Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 1999. 2. С. 366–373.
12. Звіт про діяльність відділів групи «Еней» від 1 до 15 грудня 1943 р. Літопис УПА: Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 1999. 2. С. 356–363.

13. Звіт про діяльність в Бердичівщині. Літопис УПА: Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 1999. 2. С. 655–656.
14. Звіт про діяльність відділів групи «Еней» від 15 до 30 листопада 1943 р. Літопис УПА: Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 1999. 2. С. 348–354.
15. Звіт про стан та діяльність «УПА–Південь» у серпні 1944 р. на території «22 в». Літопис УПА: Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 2006. 8, С. 472.
16. Звітна доповідь Рівненського обкому КП (б) У і управління НКВС УРСР по Рівненській області про політичні і оперативні обставини, хід і результати боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН за період з лютого 1944 р. по 20 лютого 1945 р.. Літопис УПА: Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 2002. 4. С. 319–331.
17. Інформативний звіт про соціально-економічний стан та діяльність повстанських підрозділів в Кам'янець-Подільській окрузі. Літопис УПА: Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 2006. 8. С. 493–501.
18. Історія України: Нове бачення. [за ред. В. А. Смолія]. Київ: Україна, 1995. 496 с.
19. Кентій, А. В. Українська Повстанська Армія в 1944–1945 рр. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1999. 220 с.
20. Марчук, І. Ліквідація радянськими карально-репресивними органами Подільського крайового проводу ОУН (1945–1952). Український визвольний рух. Зб. 15. Львів, 2011. С. 191–214.
21. Мірчук, П. Українська Повстанська Армія 1942–1952 рр.: Документи і матеріали. Львів: Львівська обл. рада Товариства української мови ім. Т. Шевченка, 1991. 448 с.
22. Мизак, Н. С., Горбатюк, В. І. За тебе, свята Україно. Кам'янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА: Кн. 5. Чернівці: ВД «Букрек», 2006. 352 с.
23. Наказ виконуючого обов'язки Головного командира УПА Т. Чупринки про роботу військових штабів. Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950). Київ: ПП Сергійчук М. І., 1, 2007. С. 261–264.
24. Орієнтування про виникнення і діяльність Української Повстанської Армії. Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950). Київ: ПП Сергійчук М. І., 2007. С. 275–293.
25. ОУН і УПА в 1943 році. Документи. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2008. 347 с.
26. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. Мюнхен, 1955. 371 с.
27. Патриляк, І. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках. [Центр досліджень визвольного руху]. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2024. 688 с.

28. Протокол допиту Я. Білінського від 16 січня 1945 р. Літопис УПА: Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 2007. С. 190—202.
29. Протокол допиту Я. Білінського від 19 січня 1945 р. Літопис УПА: Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 2007. С. 202—206.
30. Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про звернення «До учасників так званих «УПА» та «УНР»». Літопис УПА: Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 2001. С. 79—80.
31. Похід на Схід. Як ОУН воювала у всіх куточках України. URL: <https://texty.org.ua/projects/102993/pohid-na-shid/>
32. Радіограма командира Житомирського партизанського з'єднання УШПР про рух загонів і груп УПА у напрямку Житомирської області та необхідність залучити до боротьби з ними партизанські загони. Літопис УПА. Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 2002. С. 156.
33. Радіограма командира Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. Хрущова про спроби українських націоналістів поширити свій вплив на територію Житомирської і Київської областей та їхні плани щодо повалення радянської влади і створення самостійної України. Літопис УПА. Нова серія. Київ: Вид-во «Літопис УПА», 2002. С. 85.
34. Сергійчук, В. ОУН і УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. Київ: Дніпро, 1996. 496 с.
35. Сергійчук, В. Український здвиг: Поділля. 1939—1955. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2005. 840 с.
36. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. [зібрав і впорядкував В. Косик]. Львів, 1997—1999. С. 1—5.
37. Філінюк, А., Ярич, В. П'ятитомне видання В. Сергійчука «Український здвиг» як джерело вивчення самостійного руху на Буковині і Поділлі. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича. Історичні науки*. Чернівці, 2016. Вип. 2 (44). С. 129—135.
38. Шанковський Л. Похідні групи ОУН. Причинки до історії похідних груп ОУН на центральних і східних землях України в 1941-1943 рр. Мюнхен : Український самостійник, 1958. 186 с.

References

1. Vkazivky dlia viiskovykh politykhnovykh ta propahandystiv ukrainskoi natsionalnoi revoliutsii na oserednikh i skhidnykh ukrainskykh zemliakh [Instructions for military political educators and propagandists of the Ukrainian national revolution in the central and eastern Ukrainian lands]. Serhiichuk V. *Ukrainskyi zdvyh: Naddniprianshchyna. 1941—1955*. Kyiv: Ukrainska Vydavnycha Spilka, 2005. S. 403—408.
2. Vytiah z protokolu dopytu Ye. Basiuka vid 28—29 veresnia 1944 r. [Extract from the protocol of the interrogation of E. Basyuk dated September 28—29, 1944.]. *Litopys UPA: Nova seriiia*. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 2007. №9. S. 111—136.

3. Viedienieiev, D., Bystrukhin, H. Dvobii bez kompromisiv. Protyborstvo spetspidrozdiliv OUN ta radianskykh syl spetsoperayii. 1945–1980-ti roky [Duel without compromises. The struggle of special units of the OUN and Soviet special operations forces. 1945–1980s]: Monohrafiia. Kyiv: K.I.S., 2007. 568 s.
4. Dyrektyva narkoma derzhbezpeky URSR S. Savchenka i narkoma vnutrishnikh sprav URSR V. Riasnoho nachalnykam oblasnykh upravlin pro aktyvizatsiiu operatyvnoi roboty po linii OUN vid 27 sichnia 1944 r. [Directive of the People's Commissar of State Security of the Ukrainian SSR S. Savchenko and the People's Commissar of Internal Affairs of the Ukrainian SSR V. Ryasny to the heads of regional departments on the activation of operational work along the lines of the OUN dated January 27, 1944.]. Roman Shukhevych u dokumentakh radianskykh orhaniv derzhavnoi bezpeky (1940–1950). Kyiv: PP Serhiichuk M. I., 2007. 1, S. 268–270.
5. Dopovidna zapyska nachalnyka vnutrishnikh viisk NKVS Ukrainskoho okruhu heneral-maiora Marchenkova ta nachalnyka shtabu polkovnyka Brahyna pro neobkhidnist pidhotovky do zbroinykh sutychok z ukrainskymy povstantsiamy v zvilnenykh vid hitlerivtsiv rehionakh [5. Report note of the head of the internal troops of the NKVD of the Ukrainian District, Major General Marchenkov, and the chief of staff, Colonel Bragin, on the need to prepare for armed clashes with Ukrainian rebels in the regions liberated from the Nazis]. Serhiichuk V. Ukrainskyi zdvyh: Naddniprianshchyna, 1941–1955. Kyiv: Ukrainska Vydavnycha Spilka, 2005. S. 372–374.
6. Donesennia pro napad povstantsiv na sela Kiliikiiv i Yablunivka Berezdivskoho raionu [6. Report on the attack of insurgents on the villages of Kiliikiyiv and Yablunivka of the Berezdiv District]. URL: http://www.oun-upa.org.ua/dokuments/sov_01.html.
7. Zvit pro boiovu diialnist N. ziednannia [Report on the combat activity of the N. connection]. Litopys UPA: Nova seriia. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 2006. 8, S. 487–493.
8. Zvit pro reid viddilu «Hordiienka» [Report on the raid of the «Gordienko» department. Litopys UPA: Nova seriia. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 1999. 2. S. 642–644.
9. Zvit pro reid viddilu «Leva» [Report on the raid of the «Lev» department]. Litopys UPA: Nova seriia. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 1999. 2. S. 648–650.
10. Zvit pro politykhnovu robotu u viddilakh hrupy «Enei» v hrudni 1943 r. [Report on political education work in the departments of the «Enei» group in December 1943]. Litopys UPA: Nova seriia. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 1999. 2. S. 373–383.
11. Zvit pro politykhnovu robotu u viddilakh hrupy «Enei» v lystopadi 1943 r. [Report on political education work in departments of the «Enei» group in November 1943.]. Litopys UPA: Nova seriia. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 1999. 2. S. 366–373.

12. Zvit pro diialnist viddiliv hrupy «Enei» vid 1 do 15 hrudnia 1943 r. [Report on the activities of the divisions of the «Aeneas» group from December 1 to 15, 1943.]. Litopys UPA: Nova serii. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 1999. 2. S. 356–363.
13. Zvit pro diialnist v Berdychivshchyni [Report on activities in Berdychiv region]. Litopys UPA: Nova serii. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 1999. 2. S. 655–656.
14. Zvit pro diialnist viddiliv hrupy «Enei» vid 15 do 30 lystopada 1943 r. [Report on the activities of the divisions of the Aeneas group from November 15 to 30, 1943]. Litopys UPA: Nova serii. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 1999. 2. S. 348–354.
15. Zvit pro stan ta diialnist «UPA–Pivden» u serpni 1944 r. na terytorii «22 v» [Report on the state and activities of «UPA-South» in August 1944 on the territory of «22 v»]. Litopys UPA: Nova serii. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 2006. 8, S. 472.
16. Zvitna dopovid Rivnenskoho obkomu KP (b) U i upravlinnia NKVS URSR po Rivnenskii oblasti pro politychni i operatyvni obstavyny, khid i rezultaty borotby z formuvanniamy UPA i pidpilliam OUN za period z liutoho 1944 r. po 20 liutoho 1945 r. [Report of the Rivne Regional Committee of the Communist Party (b) of the NKVD of the Ukrainian SSR in the Rivne Region on the political and operational circumstances, progress and results of the fight against the formations of the UPA and the underground of the OUN for the period from February 1944 to February 20, 1945] Litopys UPA: Nova serii. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 2002. 4. S. 319–331.
17. Informatyvnyi zvit pro sotsialno-ekonomichnyi stan ta diialnist povstanskykh pidrozdiliv v Kamianets-Podilskii okruzi [Informative report on the socio-economic condition and activities of insurgent units in the Kamianets-Podilsky District]. Litopys UPA: Nova serii. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 2006. 8. S. 493–501.
18. Istorii Ukrainy: Nove bachennia [History of Ukraine: New vision]. [za red. V. A. Smolii]. Kyiv: Ukraina, 1995. 496 s.
19. Kentii, A. V. Ukrainska Povstanska Armiia v 1944–1945 rr. [The Ukrainian Insurgent Army in 1944–1945]. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1999. 220 s.
20. Marchuk, I. Likvidatsiia radianskymy karalno-represyvnymy orhanamy Podilskoho kraiovoho provodu OUN (1945–1952) [Liquidation by the Soviet punitive and repressive bodies of the Podilsk regional branch of the OIN (1945–1952)]. Ukrainskyi vyzvolnyi rukh. Zb. 15. Lviv, 2011. S. 191–214.
21. Mirchuk, P. Ukrainska Povstanska Armiia 1942–1952 rr.: Dokumenty i materialy [Ukrainian Insurgent Army 1942–1952: Documents and materials.]. Lviv: Lvivska obl. rada Tovarystva ukrainskoi movy im. T. Shevchenka, 1991. 448 s.
22. Myzak, N. S., Horbatiuk, V. I. Za tebe, sviata Ukraino. Kamianets-Podilska oblast u vyzvolnii borotbi OUN, UPA [For you, holy Ukraine. Kamianets-Podilskyi region in the liberation struggle of the OUN, UIA]: Kn. 5. Chernivtsi: Bukrek, 2006. 352 s.

23. Nakaz vykonuiuchoho obov'iazky Holovnoho komandyra UPA T. Chuprynyky pro robotu viiskovykh shtabiv [Order of the Acting Commander-in-Chief of the UIA T. Chuprinka on the work of military headquarters]. Roman Shchukhevych u dokumentakh radianskykh orhaniv derzhavnoi bezpeky (1940–1950). Kyiv: PP Serhiichuk M. I., 1, 2007. S. 261–264.
24. Oriientuvannia pro vynyknennia i diialnist Ukrainskoi Povstanskoii Armii [Orientation on the origin and activity of the Ukrainian Insurgent Army]. Roman Shchukhevych u dokumentakh radianskykh orhaniv derzhavnoi bezpeky (1940–1950). Kyiv: PP Serhiichuk M. I., 2007. S. 275–293.
25. OUN i UPA v 1943 rotsi. Dokumenty [OIN and UPA in 1943. Documents]. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2008. 347 s.
26. OUN v svitli postanov Velykykh Zboriv, Konferentsii ta inshykh dokumentiv z borotby 1929–1955 rr. [OIN in the light of resolutions of Great Meetings, Conferences and other documents on the struggle of 1929–1955]. Miunkhen, 1955. 371 s.
27. Patryliak, I. Peremoha abo smert: ukrainskyi vyzvolnyi rukh u 1939–1960 rokakh [Victory or Death: The Ukrainian Liberation Movement in 1939–1960]. [Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu]. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2024. 688 s.
28. Protokol dopytu Ya. Bilinskoho vid 16 sichnia 1945 r. [Interrogation protocol of Ya. Bilinsky dated January 16, 1945]. Litopys UPA: Nova seriia. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 2007. S. 190–202.
29. Protokol dopytu Ya. Bilinskoho vid 19 sichnia 1945 r. [Protocol of the interrogation of Ya. Bilinsky dated January 19, 1945]. Litopys UPA: Nova seriia. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 2007. S. 202–206.
30. Postanova Politbiuro TsK KP(b)U «Pro zvernennia «Do uchashnykh tak zvanykh «UPA» ta «UNRA» [Resolution of the Politburo of the Central Committee of the CP(b)U «On the Appeal» to the Members of the so-called «UIA» and «UNRA»]. Litopys UPA: Nova seriia. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 2001. S. 79–80.
31. Pohid na Skhid. Yak OUN voiuvala u vsikh kutochkakh Ukrainy [March to the East. How the OUN fought in all corners of Ukraine]. URL: <https://texty.org.ua/projects/102993/pohid-na-shid/>
32. Radiograma komandyra Zhytomyrskoho partyzanskoho ziednannia UShPR pro rukh zahoniv i hrup UPA u napriamku Zhytomyrskoi oblasti ta neobkhidnist zaluchyty do borotby z nymy partyzanski zahony [Radiogram of the commander of the Zhytomyr partisan unit of the UShPR about the movement of units and groups of the UIA in the direction of the Zhytomyr region and the need to involve partisan units in the fight against them]. Litopys UPA. Nova seriia. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 2002. S. 156.
33. Radiograma komandyra Ternopilskoho partyzanskoho ziednannia im. M. Khrushchova pro sproby ukrainskykh natsionalistiv poshyryty svii vplyv na terytoriiu Zhytomyrskoi i Kyivskoi oblastei ta yikhni plany shchodo

- povalennia radianskoï vlady i stvorennia samostiinoï Ukrainy [Radiogram of the commander of the Ternopil partisan unit named after M. Khrushchev on the attempts of Ukrainian nationalists to spread their influence on the territory of Zhytomyr and Kyiv regions and their plans to overthrow the Soviet government and create an independent Ukraine]. *Litopys UPA. Nova seriia*. Kyiv: Vyd-vo «Litopys UPA», 2002. S. 85.
34. Serhiichuk, V. OUN i UPA v roky viiny. Novi dokumenty i materialy [OUN and UIA during the war. New documents and materials]. Kyiv: Dnipro, 1996. 496 s.
  35. Serhiichuk, V. Ukrainyskyi zdvyh: Podillia. 1939–1955 [Ukrainian shift: Podillia. 1939–1955]. Kyiv: Ukrainaska Vydavnycha Spilka, 2005. 840 s.
  36. Ukraina v Druhii svitovii viini u dokumentakh. Zbirnyk nimetskykh arkhivnykh materialiv [Ukraine in the Second World War in documents. Collection of German archival materials]. [zibrav i vporiadkuvav V. Kosyk]. Lviv, 1997–1999. S. 1–5.
  37. Filiniuk, A., Yarych, V. Piatytomne vydannia V. Serhiichuka «Ukrainskyi zdvyh» yak dzherelo vyvchennia samostiinoho rukhu na Bukovyni i Podilli [V. Serhiichuk's five-volume edition "Ukrainian shift" as a source for studying the independent movement in Bukovina and Podil]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu imeni Yurii Fedkovycha. Istorychni nauky*. Chernivtsi, 2016. Vyp. 2 (44). S. 129–135.
  38. Shankovskiy L. Pokhidni hrupy OUN. Prychynky do istorii pokhidnykh hrup OUN na tsentralnykh i skhidnykh zemliakh Ukrainy v 1941-1943 rr. [Derivative groups of the OUN. Reasons for the history of derivative groups of the OUN in the central and eastern lands of Ukraine in 1941-1943]. Miunkhen : «Ukrainskyi samostiinyk», 1958. 186 s.